

O ČESKÝCH DRUZÍCH RODU POECILOPSIS HARRISSON. SUR LES ESPÈCES DU GENRE POECILOPSIS HARRISSON DE BOHÈME.

BOŽENA BRŮČKOVÁ

Národní museum, zoologické oddělení, Praha.

(Přijato pro tisk dne 1. prosince 1949.)

Jedním z nejzajímavějších zástupců rodu *Poecilopsis* HARR. je druh *Poecilopsis isabellae* HARRISON. Tento druh byl až do r. 1914 našimi entomology směřován s druhem *Biston lapponaria* BOISD. J. W. H. HARRISSON po prvé si povšiml, že pod jménem *B. lapponaria* BOISD. jsou v evropských sbírkách smíšeny druhy dva, a to mnohem vzácnější *B. lapponaria* a mnohem hojnější druh jiný, dosud systematicky nepojmenovaný a nepoznaný, kterému dal název *P. isabellae*. Celkem vzato *B. lapponaria* BOISD. je druh skutečně severský, který žije ve Finsku, švédském Laponsku, Estonsku, Lotyšsku a v severní skotské hornatině. Tento boreální druh u nás nepřichází a je jak se zdá prastarý typ, který má v mnohém ohledu blíže k severoamerickému druhu *Poecilopsis rachellae* HULS. než k naší *P. isabellae* HARR. V Lotyšsku, v horách Sajanských a ve Skotsku vytváří tento severský druh několik charakteristických ras.

V Národním museum máme velmi bohatý materiál jak druhu *P. isabellae* HARR. tak *P. lapponaria* BOISD. Sestavíme-li serii těchto druhů, jejich rozdíl je patrný na první pohled. O těchto rozdílech pojednal HASSE v Ent. Zeitschr., Frankfurt an Main, Jg. 51, 1937, Nr. 2, p. 13—16. Jeden z nejnápadnějších rozdílů, který HASSE neuvádí je v zakřivení zadního okraje předního křídla. Jestliže si povšimneme podrobně tohoto okraje vidíme, že u *P. isabellae* HARR. tvoří tento okraj skoro pravidelný v proximální části přirozeně sploštělý oblouk, jehož vrcholný bod leží asi uprostřed vzdálenosti mezi basí a apikálním koncem křídla. Kdybychom si myslili kolmici spuštěnou z tohoto vrcholu na přední okraj křídla, tedy by jej tato kolmice skoro půllila. U druhu *P. lapponaria* BOISD. největší zakřivení zadního okraje je posunuto trochu dále ku konci, takže tato myšlená kolmice by stála skoro v apikální třetině předního okraje křídla. Rozdíl mezi oběma těmito druhy je i jinak velmi nápadný. *P. isabellae* HARR. je mnohem větší, tělo je protáhlejší a oba páry křídel jsou větší. Naproti tomu porovnáme-li velké řady obou těchto druhů, oproti tvrzení HASSEHO, přední křídla jsou relativně kratší u *P. isabellae* HARR. a v nejširším místě širší než u *P. lapponaria* HARR. Třásně u *P. lapponaria* jsou

jemně stříbřité, šedavé, kdežto u *P. isabellae* jsou úzké, černé nebo tmavohnědé. Tělo *P. isabellae* je u normální formy černé, střední páska nahoře je široká a více méně rudě rezavá, ale tento znak je velmi variabilní. Tykadla u našeho druhu před koncem přestávají býti speřena, čehož u *lapponaria* není. Mimo to jsou zde i drobné rozdíly v kresbě jevící se hlavně v tom, že u *P. lapponaria* bývá zřetelně vyvinuta postmediální páska na předních křídlech, která často je patrna jako široký stín a nad diskoidálním polem tato páska vysílá směrem k přednímu okraji křídla více méně zřetelnou větévku zpravidla ve tvaru tmavší čárky směřující kolmo nebo skoro kolmo na přední okraj křídla a tvořící s ostatní touto páskou zřetelný úhel. U naší *P. isabellae* HARR. tato páskovitost bývá zachována jen u některých exemplářů a tam, kde je zachována tato část pásky tvoří s předním okrajem křídla ostrý úhel. Tato páska probíhá u našeho druhu celkem skoro nelomeně.

Samičky obou druhů jsou také velmi nápadné, u *P. isabellae* jsou zřejmě protáhlejší a jsou pokryty delšími chloupky. Rudožluté šupiny jsou zde u typické formy rozptýleny po celém povrchu těla a tvoří celkem nikdy tak zřetelné dorsální pásy jako u *P. lapponaria*. Tykadla jsou poněkud světlejší a zřejmě silnější.

Typická *P. isabellae* jest na křídlech celkem pokryta méně šupinkami a její celková kresba je méně bohatá, takže některé exempláře úplně čerstvé činí dojem olítaných. Pokud se týká variabilnosti našeho druhu, spočívá tato hlavně v přítomnosti většího neb menšího množství stříbrných šupinek na předních křídlech, takže některé exempláře činí dojem značně stříbřité. Barevné šupinky na zadečku a na předním okraji předních křídel jsou co do množství velmi variabilní, takže některé exempláře jsou skoro bez nich. Ab. *obenbergeri* GROSSE byla popsána z okolí Malých Kyšic na berounsku a vyznačuje se tím, že u samců jsou oba páry křídel beze stopy barevných šupinek, při čemž thorax a abdomen jsou černé. Samičky jsou jednobarevně černé. Podobný kus máme z Krkonoš.

***Poecilopsis isabellae* ab. *griseola* n.**

Hab.: Krkonoše, Bohemia bor., Unhošť, Bohemia c.

In mare alis fere omnino squamulis albescentibus destitutis, squamulis ochraceis omnino nullis. Thorace abdomineque longe griseo pilosis. In femina corpore toto dense griseo piloso, pilis nigris vel ochraceis nullis. Aspectu toto maris claviore, venis alarum anteriorum nullis, colore toto multo magis grisescente. In femina corpore toto solum pilosissimo nec non squamulato-squamulis inter pilos praesentibus nullis.

Samec má křídla skoro bez bílých šupinek a barevné šupinky schází na křídlech vůbec. Hruď a zadeček jsou pokryty dlouhými šedými chloupky, při čemž barevné šupinky jsou nezřetelné. U samičky celý povrch je nápadně dlouze šedě opýřen a bez černých chloupků a bez barevných šupinek. Vzezření tohoto motýla je mnohem světlejší než u typické formy a zvláště samičky jsou velmi nápadné dlouhým jednobarevným šedým opýřením.

Jestliže ab. *obenbergeri* GROSSE představuje tmavou formu tohoto druhu, tedy ab. *griseola* n. představuje nejsvětlejší extrém variační řady.

***Poecilopsis isabellae* ab. *albosquamulosa* n.**

Hab.: Mala Wies, Polonia.

Corpore toto squamulis ochraceis destitutis. Corpore longe griseo pilosissimo, inter pilos squamulis valde copiosis albis intermixtis districtissime notato.

Samičky. Celé tělo je bohatě a dlouze šedě opýřeno, při čemž mezi chloupky je velké množství bělostných šupinek, jež zde zřejmě nahrazují obvyklé šupinky rezavé.

***Poecilopsis pomonaria* HBN.**

(?*grisea* THNBG., *vertumnaria* LEF., *stigmatella* ZELL.).

PROUT v SEITZOVĚ díle „Die Grossschmetterlinge der Erde“ ji definuje takto: „Křídla úzká, třásně bílé nebo bělavé, silně tmavě skvrnité. Thorax a abdomen nejsou tak zavalité jako u *lapponaria* se silným přimíšením bílých chlupů — límec bílý. Nohy bíle proužkovány, základní barva šedá, žilky černé s něco oranžovými šupinkami, ♀ černavá s přimíšením něco oranžových šupinek — chlupy šedé.“

V doplňcích SEITZOVA díla uvádí na str. 418 WEHRLI toto: „Jméno *grisea* THNBG. jest o dva roky starší než *pomonaria* HBN., ale ačkoliv WERNEBURG s určitostí to přijímá, nevztahuje se určitě na tento druh a musí se tudíž škrtnouti jako synonym. Podle studií originálů provedených NORDSTRÖMEM a fotografiemi PROUTEM jedná se jak mi PROUT píše o druh, který vůbec se nepodobá *pomonaria* a dosud není určitelný a nápadně se podobá *Lymantria destituta* STAR. a *lapidicola* H. S. Je věci nápadnou, že *pomonaria* zřejmě schází velkému počtu dobře probádaných okrsků, jako jižnímu Bavorsku, levému břehu dolního Rýna, Westfálsku, Schleswig-Holstein, pomoranskému údolí Odry, Tessinu, jižním Tyrolům, Hamburg-Altona, sev. Tyrolům atd. Je ale možno, že tento druh mohl býti přehlédnut pro velmi časnou a jak PETERSON uvádí velmi krátkou dobu letu. Od curyšských sběratelů každoročně sbírána na víceletých pasekách starších dubů.“

V naší literatuře uvádí STERNEK ve svém Prodromu, že tento druh se vyskytuje na stejných lokalitách jako *Biston hispidaria* F., ale ještě vzácněji a ojediněleji. Jako lokality udává Prahu, N. Huť, Rožďalovice, Sojovice, Neratovice, Chomutov.

V našich sbírkách máme druh *P. pomonaria* HBN. zastoupen kusy z N. Hutí, Rožďalovic, Liberna, Olomouce, N. Zámek, ze Slezska. MICHEL v Ent. Zeitschr. Jhg. (1940), Nr. 10 v Bericht des Sudetendeutschen Entomologenbundes über die Jahre 1938 u. 1939, podává tuto zprávu: „*B. pomonaria* HB. ex larva 3,38. Böhmische Leipa, mehrere Falter“. Tito jedinci nacházejí se v našich sbírkách a jejich určení bylo mylné, neboť jsou to typické kusy *P. isabellae* HARR. a nikoliv jak se MICHEL domníval *P. pomonaria* HB.

Variabilita druhu *P. pomonaria* HB. není zvlášť nápadná. Při sestavení větších serií je patrné, že barevně jsou zde celkem dvě řady bytí dosti těžko charakterisovatelné. Jedna světlejší s ornamenturou celkem méně nápadnou a šupinkami při basální přední části předního křídla v oblasti kostální barvy více bělavé nebo bělošedé. Druhá řada exemplářů ukazuje

celkové zbarvení bohatší, tmavou ornamenturu celkem zřetelnější, při čemž zmíněná dlouhá kostální oblast předního křídla je pokryta šupinkami spíše okrovými a v důsledku toho celkové vzezření těchto zvířat je pak žlutavější. Tento celkový vzhled obou řad t. j. bělavých a žlutovějších exemplářů je však značně jednotlý. Pokud se týká ornamentury předních křídel tedy u velmi pěkně vybarvených kusů nacházíme čtyři příčné pruhy. HERING ve svém díle uvádí sice přítomnost dvou až tří příčných pásek, ale u dobře vybarvených kusů jsou zde velmi zřetelné čtyři takové pásy. Tyto pásy můžeme označiti jako pásku basální, mediální, postmediální a preapikální. Páska basální bývá skoro vždy zřetelná a je silně vyklenuta. Páska mediální je skoro rovná, páska postmediální je lehce prohnuta v podobě S a páska preapikální bývá s ní paralelní. Tato preapikální páska u většiny exemplářů je nezřetelná, většinou bývá zřetelně patrna pouze páska basální, méně zřetelná bývá páska mediální, páska postmediální bývá zachována většinou pouze ve své hořejší části a páska preapikální bývá přítomna nejvýš jen jakožto tmavý páskovitý stín. Nejčastějším zjevem je, že zmíněné čtyři pásy předního křídla jsou více méně přerušovány a pouze jako hojně nezřetelné stíny jsou zachovány na žilkách a v jejich okolí. U krásně vybarvených exemplářů, které jsou pro naše úvahy směrodatné jsou však zřetelně patrné a jsou úplné. Je zajímavé sledovat určitou variabilnost v těchto páskách a dle toho je možno sestaviti celkem čtyři řady forem. První řadu reprezentuje krásně vybarvená forma, která má čtyři úplné a od sebe oddělené pásy na předních křídlech. Zdá se, že takové exempláře jsou celkem vzácné, protože velmi často i u forem, které mají ostatní pásy na předních křídlech zřetelně vyvinuty, zmíněná preapikální stínovitá příčná čára chybí. Druhá řada ukazuje zřetelné splnutí mediální a postmediální příčné čáry, počínaje od diskálního pole až k zadnímu okraji předního křídla. U bohatěji zbarvených jedinců je tato společná silná čára představující tmavými šupinkami vyplněný prostor od proximálního okraje mediální pásky až k distálnímu kraji postmediální pásky patrna jako široký tmavý pruh. Jeden exemplár z Nových Zámků představuje třetí variační možnost. U tohoto kusu basální páska a mediální páska splývají po celé délce dohromady, takže tvoří široký basální šikmý pruh, který je jen velmi úzce oddělen od postmediální prohnuté pásky. U tohoto kusu je preapikální páska jen slabě naznačena. Do čtvrté řady patří většina bělavě zbarvených světlých kusů, kde tyto čtyři pásy jsou vůbec více méně setřeny a zachovány jen ve tvaru více méně zřetelných od sebe oddělených tmavších rudimentů. Variabilita samic je celkem nepatrná a jeví se zde hlavně rozdíly ve větším nebo menším rozšíření šedých chloupků, které u některých kusů jsou spíše na laterální části zadečku a jinde kryjí celý zadeček. Přitom také přítomnost a množství oranžových šupinek je rozdílné. Některé kusy ukazují na thoraxu více méně zřetelnou ze šupinek složenou podélnou pásku.

Résumé.

Le genre *Poecilopsis* HARR. est représenté dans notre pays par deux espèces: *Poecilopsis isabellae* HARR. et *Poecilopsis pomonaria* HB. *P. isabellae* HARR. est bien différent de *P. lapponaria* BOISD., une espèce nordique par les antennes du mâles, par caractères de l'appareil génital et,

à première vue par la forme des ailes antérieures. La marge postérieure des ailes antérieures de *P. isabellae* HARR. fait une ligne arquée à peu près naturellement défléchie, dont le sommet est situé environ au milieu entre la base et le bout apical de l'aile. Une ligne perpendiculaire faite de ce sommet à la marge antérieure de l'aile divise cette marge en deux parties à peu près identiques. Chez *P. lapponaria* cette ligne perpendiculaire tombe environ dans le tiers de la marge antérieure de l'aile. Les ailes antérieures sont relativement plus courtes chez *P. isabellae* que chez *P. lapponaria*.

Dans notre pays *Pecilopsis isabellae* HARR. a deux aberrations très caractéristiques: ab. *obenbergeri* GROSSE, ce qu'est une forme très obscure. L'autre aberration, ab. *griseola* n. représente l'extrême la plus clair de la ligne de variation, étant très claire et de coloration générale grise.

La variabilité du *P. pomonaria* HB. n'est pas trop marquée. On trouve ici les exemplaires plus clairs avec une ornementation moins distincte; les squamules sur la partie basale et antérieure de l'aile antérieure étant plus blanchâtres ou d'un blanc grisâtre. Deuxième série d'exemplaires est à coloration plus viche, avec les squamules plus ou moins ocrées. Même la ornementation des ailes antérieures varie assez fortement. Chez les exemplaires à l'ornementation la plus riche on trouve quatre bandes transversales, bande basale, médiane, postmédiane et préapicale. Le plus souvent la bande basale seule est distincte, la bande médiane est moins distincte, la bande postmédiane est distincte, la bande médiane est moins distincte, la bande postmédiane est distincte le plus souvent seulement dans sa partie supérieure, la bande préapicale faisant au plus une ombre obscure fasciforme peu marquée.